

Damijan Guštin

**VARNOST IN
DEMOKRATIČNA
PREOBRAZBA :
(ZA)VAROVANJE
DEMOKRATIZACIJE
IN OSAMOSVAJANJA
V SLOVENIJI V LETU
1990**

VARNOST PREHODA V DEMOKRATIČNI SISTEM

Razpad socialističnih družbenih sistemov in vzporedno oblikovanje novih, na demokratični večstrankarski strukturi in kapitalistično usmerjenem gospodarstvu v drugi polovici osemdesetih let 20. stoletja je strukturno

pomenil tudi varnostno tveganje, saj je tako globoka družbena sprememba prinašala nestabilnost institucij, vključno z državnimi strukturami, gospodarsko krizo, krizo vrednot in nestabilnost družbe sploh. Nestabilnost pa imela tudi mednarodne implikacije, poleg tega pa tudi vojaško-strateške, saj je hkrati razpadel eden od vojaško-političnih blokov, ki so do tedaj obvladovali svetovno ureditev.¹ Kljub temu je ostala transformacija socialističnega sveta v Evropi predvsem notranje vprašanje evropskih socialističnih držav, in to kljub temu da so bile zanj zainteresirane tudi zunanje sile predvsem na zahodu, v nasprotnem politično-vojaškem bloku. Ta se je načelno zavzemal za priznavanje človekovih pravic v socialističnih sistemih, ni pa neposredno ali vsaj ne vidno posegel v sam proces, ki se je z različno hitrostjo in v različnih oblikah razvijal v drugi polovici osemdesetih v vseh evropskih socialističnih državah – kar pa ne pomeni, da posrednega vplivanja in tudi vpletanja predvsem v podporo nastajajoči opoziciji ni bilo. Tako je bilo vprašanje varnostnih implikacij tega procesa – ogrožanje varnosti tega prehoda predvsem notranje vprašanje socialističnih držav, čeprav ne gre v posameznih primerih izključiti tudi strahu pred / upanja na zunanjo intervencijo s strani Sovjetske zveze; po zgledu na njene pritiske v osemdesetih letih na Poljsko.²

Nastajanje nesocialistične opozicije se je v procesu razpadanja socializma – tudi jugoslovanskega in slovenskega – sprva razumel v smislu, da je bilo tovrstno dogajanje predmet obravnave »državne varnosti«, torej tistega dela varnostnega sistema vsake od socialističnih držav, ki je poleg običajnih varnostnih nalog tudi iskal in blokiral delovanje »sovražnih sil« – vsake politične sile, posameznika ali pobude izven vladajočih struktur.³ Slovenski oblastni sistem je sicer poskušal pobude, ki jih je še lahko 'prebavil', speljati v okvir sistema in to je bilo eno od vidnih obeležij druge polovice osemdesetih let.⁴ Personalno jedro (demokratične) opozicije je še dolgo v osemdeseta leta veljalo za tisto, ki najbolj nevarno ogroža ustavno ureditev, kar je pomenilo tudi aktivno vlogo služb državne varnosti pri njihovem nadzorovanju, tudi če niso (vedno) ukrepale. Konkretna intervencija katere od služb je bila namreč že odvisna predvsem od odločitev in od podpore političnega vodstva, ki je bilo njeno politično zaledje, njenim akcijam.

Vendar pa je bil slovenski tranzicijski proces v specifičnem položaju, saj v svojem delovanju ni bil povsem samostojen, pač pa je moral upoštevati vplive celotne jugoslovanske 'vezne posode', zlasti pa zveznih političnih in državnih organov in institucij – tudi če ne kot obveznost, pa kot politično realnost.

1 Judt, *Povojna Evropa : 1945-2005*, str. 689-694.

2 Vzorčni primer je bila Poljska; prim. *prav tam*, str. 694-699; Geremek, *La rupture : la Pologne du communisme à la démocratie*; Ash, *The Polish revolution : Solidarity*; Sebestyen, *Revolution 1989*.

3 Najbolj znan sistem državne varnosti je bil STASI, varnostna služba Nemške demokratične republike, ki je obsegala leta 1989 skupaj s posebnimi varnostnimi enotami ob manj kot 20 milijonih prebivalstva nad 91.000 pripadnikov. Prim. Mählert, *Kleine Geschichte der DDR*, str.172; Gieseke, *Der Mielke-Konzern*, str. 86-87.

4 Repe, *Slovenci v osemdesetih letih*, str. 30.

In nasprotno, v prid slovenskim razmeram je bilo dejstvo, da so se podobni procesi odvijali tudi drugje v jugoslovanskem prostoru. Pregon politične opozicije je tako postajal vedno težji, tudi zato, ker so se politični procesi v posameznih republikah in pokrajinah razlikovali po temeljnih usmeritvah.

Vsaj od izteka zadeve aretirane četverice spomladi leta 1989 naj bi slovenski politični vrh dvignil roke od tovrstne aktivne vloge Službe državne varnosti (SDV).⁵ Po drugi strani pa kaže, da je SDV opozicijo spremljala vsaj še v letu 1989, tudi če ni imela izrecnega naročila.⁶ Za slovenski primer pa vendar velja izpostaviti poseben tok tega procesa nadzorovanja politične opozicije, ki je temeljil na tem, da je zaradi političnega spopada v vladajoči Zvezi komunistov Jugoslavije tudi vodstvo Zveze komunistov Slovenije veljalo za rob dopustnega – vodstvo ZKJ je celo poskušalo vsiliti oceno, da v Sloveniji obstaja (možnost) kontrarevolucionarnega ogrožanja ustavne ureditve. Marca 1988 je pripravljalo označbo vodilne ekipe ZK Slovenije za kontrarevolucionarno, kar naj bi bilo izhodišče za poseg zveznih inštitucij.⁷ Nakazujoči se notranji konflikt z eksplozivno rastočimi disidentskimi skupinami je Kučanova ekipa vodstva ZKS spretno pretvorila v nacionalno ogrožanje iz Beograda. Ne gre sicer zanikati resnosti namenov t.i. trdorokcev po urejanju razmer v Sloveniji. Prvina nacionalne ogroženosti pa je kljub temu premestila polje zaostritve - in s tem tudi težišča nacionalne varnosti - na drugo stran. Janez Janša je postal slovenski nacionalni junak, toda tudi Milan Kučan je od užaljene slovenske nacionalne nasršenosti zaradi posega vojske in demonstrativne uporabe srbohrvaškega jezika pred vojaškim sodiščem sredi Ljubljane dosegel visoko odobravanje javnosti.⁸ »Slovenski projekt« - v svojih obeh polih, opoziciji in poziciji – se je razločil od jugoslovanskega okolja. Za glavni vir ogrožanja demokratičnega procesa / osamosvojitve je bil prepoznan 'tujec' – Beograd, zvezna administracija in zlasti vojska. Kmalu se je ogrožujočim dejavnikom pridružil še Slobodan Milošević in v njem poosebljena srbska novokomunistična smer.⁹ Slovenska stran se je morala

5 Prim. *Mladina*, 13. 6. 1990, 23, str. 12-15, Miran Lesjak / Tepeš, Opozicije nismo nadzorovali! Tepeš izrecno trdi, da je »dve do tri leta« od tega, ko opozicije sploh niso nadzorovali, kar bi pomenilo nekje v letu 1988. »Zaradi evforije, ki se je pojavila v javnosti in zaradi uporabe sintagme o nas kot politični policiji, smo se povsem umaknili od takih proučevanj, ker bi nam lahko takoj očitali, da se vtikamo v drugače misleče ljudi.« Nasprotno ugotavlja Balažic, *Slovenska demokratična revolucija*, str. 383, da se je nadzor opozicije v dobi njenega oblikovanja kot političnih subjektov še poostiril, čeprav ni dobila tudi grobih zunanjih izrazov.

6 Brejc, *Vmesni čas*, str. 41-45. V letnem poročilu za leto 1989 naj bi med novimi modificiranimi izrazi (»dejavnost proti ustavnim temeljem«) bilo še vedno vsebovano poročanje o delovanju notranje opozicije. Prim. Repe, *Jutri je nov dan*, str. 91-96.

7 Repe, *Slovenci v osemdesetih letih*, str. 44-45.

8 Prav tam, str. 50; Repe, *Jutri je nov dan*, str. 108-112. Utrditev Kučana kot osrednje figure slovenske partijske demokratizacije nekoliko drugače označuje Balažic, *Slovenska demokratična revolucija*, str. 382.

9 Žerdin, *Generali brez kape*, str. 217-218.

umikati, sama pa tudi (še) ni bila trdna v demokratični državi.¹⁰ Najbolje je bil pomen nacionalne ogroženosti viden v procesu sprejemanja ustavnih dopolnil k ustavi Socialistične republike Slovenije septembra 1989. Nevarnost intervencije iz jugoslovanskega okolja je več ali manj homogenizirala politično javnost, vključno z opozicijo, vsaj na vprašanju odnosa do federacije.¹¹

Vse dogajanje od jeseni 1989 do končnega 14. kongresa ZKJ januarja 1990 so označevali javnosti podrobno predstavljeni in nešteto krat ponavljani ideološki napadi na Slovenijo in ZKS, grožnje vojske in pritiski zvezne administracije. Mediji so že prevzeli ali morali prevzeti vlogo razširjevalca političnih opredelitev vsakega od okolij in s tem podžigali opredeljevanje ljudi, ki so bili še nevajeni takšne medijske večglasnosti in napadalnosti. Toda zaradi nacionalnega jedra nagovarjanja je bila masa ljudi, ki so jih pritegnila k družbeni aktivaciji tako nove politične stranke kot socialistična oblast, mnogo širša.

Hkrati je varnost vplivala tudi na sodelovanje v demokratičnih procesih. Subjektivno dojemana ne(varnost) sodelovanja v demokratičnem prevratu se je s širjenjem opozicijske baze aktivnih objektivno manjšala. Ker ni prišlo do (napol pričakovanih) represivnih ukrepov, je odpadla zavora previdnosti, a po drugi strani tudi stimulacija reakcije, ki jo povzroči nasilje. Še najbližje odprtemu družbenemu konfliktu z uporabo sile je bila slovenska družba konec leta 1989, ko se je pripravljala prvodecembrski miting srbskih 'jogurtnih' demonstrantov v Ljubljani. Slovenska država je nastopila sicer povsem v duhu vzdrževanja reda in miru, ko je prepovedala zborovanje kot varnostno ogrožanje, toda prepoved je bila sprejeta kot predvsem politično dejanje *par excellence*, kot odločno dejanje zoper najmočnejšo politično skupino v Jugoslaviji.¹²

(Ne)varnost je bila za navadnega slovenskega človeka dojeta kot ena od prvin, ki je bila odločujoča za oddaljevanje, pospešen odmik ali celo odhod iz Jugoslavije; seveda pa ne gre izključiti dejstva, da je bila za marsikoga tudi primeren alibi.¹³ Nasilni radikalizem v srbskem okolju, grožnje Slovencem, šikaniranje slovenskih nabornikov med služenjem vojaškega roka, sovražni protislovenski govor v javnosti, gospodarski bojkoti in odvzemi podjetij, vse to je ustvarjalo pri pomembnem delu slovenskega prebivalstva - subjektivno različno dojet - vtis,

10 Stane Dolanc, tedaj član predsedstva SFRJ je februarja 1988, potem ko se opravičeval zaradi sprejetih sklepov predsedstva SFRJ o specialni vojni v državi, kot mehkejšo stališče navedel, da si bo oblast prizadevala urediti razmere z demokratičnimi sredstvi, razen v primerih ko jo bodo protikomunistične sile prisilile, da poseže po nedemokratičnih sredstvih. Prim. Balažič, *Slovenska demokratična revolucija*, str. 363; Lusa, *Razkroj oblasti*, str. 170-179.

11 Repe, *Slovinci v osemdesetih letih*, str. 51-57.

12 Bukovnik, *Sever*, str. 227-236; prim. diskusijo Tomaža Ertla na sestanku zveznega in republiških sekretarjev za notranje zadeve 28. 11. 1989, *prav tam*, str. 160; Repe, *Zgodovinske okoliščine, v katerih je bil preprečen »miting resnice«* v Ljubljani, str. 11; Potrč, *Politične okoliščine in pravne podlage za prepoved »mitinga resnice«* 1. 12. 1989 v Ljubljani, str. 102-108.

13 Prim. oceno Balažica, *Slovenski plebiscit*, str. 111-112.

da je on sam, njegov standard, način življenja, jezik, premoženje ogrožen in v nevarnosti pred sohrzavljani iz jugoslovanskega vzhoda, predvsem pred Srbi. In marsikdo od njih se je po tihem tudi strinjal, da si ne želi biti v bližini, ko bo 'počilo' med Hrvati in Srbi, sa je velik del slovenskega prebivalstva sodil, da bo do tega spopada slej ko prej prišlo. Toda njihov sklep kot posledica takega predvidevanja je bil drugačen kot ga je (najbrž) pričakovala zvezna in srbska oblast; varnostno problematična situacija je ob primerni propagandi organov slovenske republike samo podpirala odločnost, s katero so izražali stališče, da je nujno na svoje in da nikakor ne gre reševati srbsko-hrvaškega problema na škodo svojega položaja.¹⁴

Ker je bila dogajajoča se družbena transformacija globinska, usmerjena v samo bit družbe, tudi ni prišlo do nikakršne zaznave nevarnosti iz tujine; ne pri novih demokratičnih silah, ne pri zgodovinsko poraženi (socialistični) opoziciji. Celo nasprotno, (zahodna) tujina je s svojo simpatijo do odstranitve socialističnega reda delovala kot zaveznik in stabilizator, podpornik in vzor. Velik del te podpore je veljal Sloveniji kot celoti, ne glede na pozicijo in opozicijo, v odnosu do federalno-srbske strani.¹⁵ Ko se je začelo vprašanje slovenske osamosvojitve dotikati roba neodvisne države, se je pojavil edini zaznan nasprotni pojav, dvom v družbi, ali italijanski nedorečen odnos do razpada Jugoslavije ne ogroža bodoče slovenske države.¹⁶ Toda takrat je bilo v javnosti preveč evforije, da bi tako vprašanje – za katerega sicer ni bilo nobenega javno znanega dejstva italijanskih ozemeljskih zahtev – koga res zaposlovalo. Postajalo pa je vedno bolj pomembno v času, ko so se začele resne končne priprave na osamosvojitve. In čeprav to vprašanje ni bilo v ospredju, vladala je med političnimi elitami miselnost, da je Sloveniji mesto v evropskih integracijah, vključno s članstvom v NATO, kar naj bi zagotovilo mednarodno varnost Slovenije.¹⁷

14 *Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990-1998*; Mladina, 15. 1. 1991, št. 3, str. 28-30, Kovač s sodelavci, Pax Balcanica..

15 Balažic, *Samostojna Slovenija*, str. 100.

16 Prim. Boštjan Markič: Jugoslovanska federacija – dileme in perspektive, str. 7.

17 Balažic, *Slovenski plebiscit*, str. 27-28. Prim. Janša, *Premiki*, str. 58-59; Bebler, Geopolitični in vojaškopolični položaj Slovenije, str. 110-115; Bučar, Evropeizacija slovenske zunanje varnostne politike : (ne)preprijljivost interesa za vstop v NATO, str. 51-60.

VARNOST UDEJANJENEGA PREHODA V VEČSTRANKARSKI SISTEM

Prvi meseci leta 1990 so bili v Sloveniji povsem v znamenju priprav, političnih in državnih, na prve večstrankarske volitve v jugoslovanskem prostoru. Postavlja se vprašanje, ali so bile večstrankarske volitve interno še razumljene kot kontrarevolucionarno dejanje in s tem varnostno ogrožanje Jugoslavije ali ne. Gotovo pa so vsaj nekatere od služb državne varnosti po inerciji še spremljale dejavnost novih političnih skupin in strank s podmeno – tudi zato ker niso dobile novih jasnih navodil – varnostnega ogrožanja države. Na podlagi posameznih indeciv¹⁸ je mogoče sklepati, da pred tem ni bila imuna niti slovenska služba državne varnosti. Precej težji je bil položaj z vojaško protiobveščevalno službo (KOS). Ta je izhajala iz podmene, da so opozicijske politične sile, ki so na volitvah dobile prevladujoč politični položaj, protijugoslovanske in povezane s tujimi obveščevalnimi službami, če že ne njihov eksponent. Spričo tega so tudi - ker neposrednih ukrepov ni bilo več mogoče izvajati – pripravili izhodišča, da bi jih čim bolj nevtralizirali v prakticanju realne oblasti, da bi torej omejili njihovo možnost delovati protijugoslovansko.¹⁹

In nasprotno, niti med novimi političnimi strankami in njihovimi voditelji ni bilo malo takih, ki so dojemali svoje opozicijsko politično / družbeno angažiranje kot nekaj, kar je še vedno nevarno in bili v nekem oziru (še) vedno pripravljeni na posledice. Taka zaznava 'oblegane trdnjave' je brez dvoma pustila sled gotovo tudi v mentalni strukturi nove zrasle politične strukture.

ODVZEM OROŽJA TO – ZMANJŠANA NEVARNOST DRŽAVLJANSKE VOJNE?

Na volitvah aprila 1990 je volilno zmago slavil opozicijski DEMOS. Tako rekoč istočasno se je nakazala jasna zmaga opozicijske HDZ na volitvah v SR Hrvaški. Zmagoslavje, povezano z zaskrbljenostjo glede reakcij nasprotnikov iz jugoslovanskega prostora, je to pot doživelo dejansko demonstracijo preventivnega posega.²⁰ Tarča posega vojaškega vrha je postala Teritorialna obramba, vojaška sila,

18 Glej op. 6.

19 Prim. Balažic, *Samostojna Slovenija*, str. 150.

20 Vojaška elita, ki je nadzorovala JLA in obrambni kompleks, je še v začetku aprila 1990 sporočila, da »pozorno spremlja proces pluralizacije na jugoslovanskem političnem prizorišču in s posebnim zanimanjem proučuje sedanje in potencialne posledice, ki jih ima in ki bi jih na področju obrambe in varnosti lahko imel nastop strank.«. Narodna armija, 5. 4. 1990, št. 2647, str. 7, Izjava predstavnika Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo na tiskovni konferenci v Beogradu. Prim. Balažic, *Slovenski plebiscit*, str. 67- 68. Vojaški vrh se je torej zadržal od direktnega posega, vendar pa hkrati

ki so jo republike, torej tudi Slovenija in Hrvaška, sistemsko vsaj deloma obvladovale. Bolje, tarča je postalo njeno orožje, ki pa je bilo, po oceni, le nadpolovični del orožja, do katerega je v tistem trenutku imela dostop Slovenija.²¹ Povelje o premestitvi orožja TO v skladišča v okviru vojašnic JLA je prišlo 14. maja 1990, pri čemer »se je o ukazu o predaji orožja že dolgo šušljalo«. ²² Ukaz o preverjanju stanja hranjenja orožja je sicer Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo izdal že 17. aprila 1990, najbrž pa je nato prišlo do odloga zaradi čakanja na izid že razpisanih volitev, še bolj pa na to, da ga bo novi predsednik predsedstva dr. Borisav Jović zanesljivo podprl; za dr. Janeza Drnovška namreč v to niso bili prepričani.²³ Sklep o odvzemu orožja Teritorialne obrambe je obravnaval v okviru širše obravnave vojaško-politične situacije še Vojaški svet, ki je deloval pri Zveznem sekretariatu za ljudsko obrambo. Na njegov sestanek 27. aprila 1990 so bili vabljeni tudi komandanti vseh republiških TO, med njimi tudi generalpodpolkovnik Ivan Hočevar, ki je poveljeval RŠTO Slovenije. Vodstvo ZSLO je nato 14. maja sprejelo sklep, da se vse orožje TO, ki že ni v objektih JLA, prepelje v objekte, ki jih varuje vojska; povečini so to bile vojašnice. Akcija je stekla 15. maja. Na Hrvaškem je takšna akcija – v času med prvim in drugim krogom volitev – potekla brez problemov, saj je bila večina orožja itak hranjena v vojašnicah oz. skladiščih JLA. V Sloveniji pa so odvozu orožja v vojašnice JLA, ki ga je 15. maja ukazal poveljnik in vodil Republiški štab TO, nasprotovali pa najprej posamezni pripadniki občinskih štabov, ki so nato alarmirali komaj konstituirano oblast. Orožje TO je bilo namreč last posameznih občin. Vendar so občinske strukture čakale na odločitev republiških organov. Značilno je, da je RŠ TO Slovenije akcijo ukazal izvesti, ne da bi kakorkoli obvestil predsedstvo republike, ki je bilo vrhovni poveljnik TO RS.

Odvažanje orožja TO v vojašnice je slovensko ravnokar umeščeno oblastno garnituro presenetil, bila naj bi brez informacij o pripravljajočem se ukrepu.²⁴ Tudi zato, ker ob primopredaji resorjev sekretarji niso bili opozorjeni na pripravljajoči se ukrep. Kljub temu je pravkar imenovani sekretar za ljudsko obrambo Janša takoj prepovedal izročiti orožje občinskih organov za ljudsko obrambo.²⁵

Odvoz orožja TO v vojašnice se je začel 17. maja zjutraj. Izvajale so ga male skupine vojakov in podoficirjev JLA, ki so z vojaškimi tovornjaki orožje iz

snoval ukrepe za imobilizacijo vpliva (nekomunističnih) strank, ki bi ga lahko pridobile v sistemu SLO in DS.

21 Marijan, *Slom Titove armije*, str. 151-152.

22 Branko Soban v Delu, cit. *Demokracija*, II, 19, str. 1, Bojan Korsika: Miren prehod v demokracijo in predaja orožja; Repe, *Jutri je nov dan*, str. 236-238.

23 *Zbornik dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti Jugoslavije 1990-1991 godine*, prilog 9, Informacija o merama koje je SSNO preduzeo radi sigurnijeg obezbeđenja naoružanja teritorialne odbrane na prostoru cele Jugoslavije, 28. 5. 1990, str. 77-79; Balazic, *Slovenski plebiscit*, str. 122, 125-126; Marijan, *Slom Titove armije*, str. 153-154.

24 Janša, *Premiki*, str. 47.

25 Janša, *Premiki*, str. 47.

skladišč odvažale v vojašnice, ne da bi ob tem spoštovale predpisane procedure v skladiščih orožja. Osebe TO se ukazom ni naravnost upiralo, po drugi strani pa je pripisati prav prisebnosti in hitrim reakcijam pripadnikom TO na terenu, da je del orožja – orožje 14 občinskih štabov TO - ostal v rokah slovenske oblasti.²⁶

Edino, ki je imelo pristojnost, da ustavi proces izročanja orožja TO, je bilo predsedstvo republike. To je po dnevu izbiranja obvestil, ko je terjalo tudi uradno informacijo od poveljnika RŠTO, 18. maja popoldan ukazalo prekinitev odvažanja orožja in zavarovanje skladišč TO.²⁷ Tako je TO RS ostalo na razpolago orožje 14 občinskih štabov TO ter orožje občinskih organov za LO (Narodne zaščite). Odvzemanje orožja je nato Slovenija problematizirala pred zveznimi organi, tudi predsedstvom države, njeni državni organi so zahtevali izdajo ukaza o vrnitvi orožja, dostop do svoje lastnine, vendar brez uspeha.²⁸

Odvzem orožja TO je v ospredje ponovno potisnil prav vprašanje varnosti. Ogroženost Slovenije je s tem dobila oprijemljivo obliko: vojska v povezavi z zveznimi prosrbskimi strukturami hoče razorožiti republiko, razorožiti pa jo hoče zato, da bo lažje intervenirala. S tem se je prizadevanje za varnost Slovenije osredotočilo na ustvarjanje možnosti za blokado vojaškega ogrožanja, v preprečitev pričakovane intervencije vojske znotraj države, v Slovenijo ali kar v obe zahodni republiki. Lahko se sicer vprašamo, koliko je dejansko bila vojska sposobna intervencije in pripravljena nanjo, toda po drugi strani ne gre zanemarjati vpliva slabih izkušenj – od vloge poljske vojske, še bolj pa domačih razmer, kjer je vojska imela direktno nalogo, da brani notranji režim, kot je to počela vsa osemdeseta leta na Kosovu.

Poleg tega pa je povzročil velike politične zaostritve, tako v odnosih med republiko in federacijo kot tudi med političnimi silami v republiki. Slovenija je tako v podobnem razvoju na Hrvaškem našla dragocenega zaveznika, ki je povečal njeno moč in odporno sposobnost, zato sta republiki razvili dolgoročno neformalno zavezništvo, ki je segalo predvsem na varnostno in vojaško področje.²⁹

In, ni zanemarljivo, odvzem orožja je pomenil prvi notranje politični spor: predsednik predsedstva Kučan kot vrhovni varuh suverenosti republike naj odločno zahteva povrnitev orožja. »Če orožja ne dobimo, je edina alternativa – najava pogajanj za konfederalni status Slovenije. Ta provokacija armade mora

26 *Veleizdaja Slovenije*, dok. 7-15, str. 33-160, dok. 20, poročilo o aktivnostih Republiškega sekretariata za ljudsko obrambo v zvezi z ukazom o prevzemanju orožja teritorialne obrambe, nedat.; dok. 21, poročilo poveljnika TO RS predsedstvu RS 25. 6. 1990; dok. 26, poročilo predsedstva RS skupščini RS 18. 7. 1990; dok. 27, Informacija o ukrepih in aktivnostih Predsedstva Republike Slovenije v zvezi s premeščanjem orožja teritorialne obrambe 14. 6. 1990.

27 Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije II*, dok. 81, Zapisnik 5. seje Predsedstva RS 18. 5. 1990.

28 Prav tam, dok. 82, Zapisnik 6. seje Predsedstva RS 31. 5. 1990; Stušek (in dr.), *Problemi oddaje orožja*, str. 107-115.

29 Guštin, *Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslavenskom državom*, str. 85-106.

vsekakor postati izhodišče za konfederalna pogajanja.«³⁰ Predsednik predsedstva RS v več mesecih prizadevanj sicer ni dosegel posebnega premika pri predsedniku predsedstva SFRJ Joviću, niti ne vrnitve orožja TO.³¹ Pogajanja za konfederalni status pa so kmalu postala že presežen cilj slovenske politike, čeprav so pri njem javno še ostajali. Do začetku julija 1990 je namreč vladajoči Demos namreč pristal na zahtevo svojih bolj radikalnih članic, da Slovenija takoj poda deklaracijo o suverenosti.³²

Medtem je predsedstvo republike vztrajalo, s konsenzom širšega vodstva, da bo z zamenjavo nelojalnega poveljnika TO generala Hočevarja doseglo obvladovanje TO. To mu je uspelo konec septembra 1990, ko je slovenska skupščina sprejela ustavni amandma, ki je predsedstvu dodelil polno pristojnost nad poveljevanjem TO v republiki. Takrat je odstavilo poveljnika TO RS generala Hočevarja in načelnika štaba generala Ožbolta. V odgovor na imenovanje rez. majorja Janeza Slaparja 29. septembra 1991 za v. d. poveljnika Republiškega štaba za TO RS je JLA zasedla prostore štaba v Ljubljani, češ da je novoimenovani štab nelegalen. Več mesecev sta obstajala celo dva štaba TO, vendar je JLA generala Hočevarja kmalu umaknila iz Slovenije, ko je ugotovila, da je Teritorialno obrambo prevzela v svoje roke slovenska oblast.

MED UKINITVIJO IN POTREBO: (POLITIČNI) OBVEŠČEVALNI APARAT IN VARNOST

Vzporedno, manj vidno, se je razvijala usoda Službe državne varnosti, ki je bila formalno del organov za notranje zadeve. Nič posebnega ne bi bilo, če bi se v programu opozicije Demos znašla tudi zahteva za ukinitvev politične varnostne policije, Službe državne varnosti. V prevratih na socialističnem vzhodu Evrope nekaj mesecev prej so bile podobne zahteve pomemben del prehoda; v Berlinu so množice same z zasedbo poskrbele za zadnji delovni dan več kot 90.000 pripadnikov STASI-ja.³³ Konec koncev so se znotraj jugoslovanskega prostora

³⁰ *Demokracija* II, 19, str. 1, Bojan Korsika: Miren prehod v demokracijo in predaja orožja.

³¹ *Delo*, 15. 6. 1990, 138, str. 3, Predsedstvo Republike Slovenije o ukrepih pri premeščanju orožja TOS.

³² *Demokracija* II, 23, 20. 6. 1990, str. 3, Predlog deklaracije o samostojnosti slovenske države / SOS – Liberalna stranka 7. 6. 1990. Predlogu deklaracije je bil dodan tudi predlog Ustavnega zakona, ki je v 3. členu predlagal, da vsem vojaškim organom federacije prenehajo vse pristojnosti na ozemlju Slovenije, državljanom Slovenije pa vse obveznosti do teh organov. V 4. členu je pojasnjeno, da naj prevzamejo izvajanje odvzetih vojaških pooblastil organi za notranje zadeve, dokler ne bodo ustanovljene potrebne republiške uprave in redna slovenska vojska. Deklaracijo je skupščina sprejela 3. julija in je spodbudila ponovne pritiske zveznega predsedstva, zlasti predsednika Jovića na Slovenijo. Prim. Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, str. 186-200.

³³ *Danas* IX, 23. veljače 1990, 414, str. 56, Nenad Ivanković, Čuvar revolucije STASI. Glej Mähler, *Kleine Geschichte der DDR*, str. 170-173. Centralo v Berlinu so množice zasedle 15. januarja 1990.

take zahteve opozicije tudi pojavile, kot npr. zahteva hrvaške opozicije (HSS) za ukinitev SDV, uničenje vseh njenih dosjejev in prepoved političnega delovanja vseh pripadnikov formacij v uniformi.³⁴ Že ZSMS se je konec leta 1988 ukvarjala z vprašanjem, ali ne uradna oblast povsem pokriva postopke SDV, da ne bi razgalila njihovega prestopanja zakonskih okvirov (dokument Delovanje organov pregona v času 'ljublanskega procesa').³⁵ Služba državne varnosti naj bi tedaj imela v Sloveniji dobro izpeljano organizacijo s 13 centri in 65 podcentri ter 500 uslužbenci ter 500 rezervnimi uslužbenci. Približno tri četrtine njene dejavnosti naj bi bilo usmerjeno v »varovanje pridobitev socialistične revolucije«, le četrtina pa naj bi se ukvarjala z obveščevalnim in protiobveščevalnim delom.³⁶

Z le malo omahovanja in več zadržanosti so policijske strukture in policijski vrh Slovenije maja 1990 izrazili lojalnost novi oblasti; tudi zaradi taktično primerne ravnanja novega sekretarja za notranje zadeve Igorja Bavčarja.³⁷ Osrednje varnostno vprašanje nove oblasti je tako ostala Služba državne varnosti, statusno posebna uprava v sestavi Republiškega sekretariata za notranje zadeve. Radikalne ideje dotedanje opozicije in zdaj državnega vodstva so govorile o razpustu in odpustu tega najbolj osovraženega aparata socialistične oblasti (jugoslovansko politično vodstvo je preko KOS-a imelo celo informacijo, da bo na prvem zasedanju skupščine SDV ukinjena³⁸); toda po drugi strani so bile varnostne naloge nujne in vsaj v delu nove oblastne strukture so imeli previdne zaščitnike. Sekretar za notranje zadeve Bavčar je službo sprva pustil več ali manj nedotaknjeno, čeprav naj bi od prvega dne iskal primerno osebo za novega šefa službe.³⁹ Ocena, da je SDV že toliko transformirana, da bo »sledila spremembam«, je očitno prevladala, ob hkratnem zavedanju, da v konkretni situaciji varnostno službo potrebujejo in da je vsak radikalnejši ukrep tvegan (»Ne smemo si dovoliti, da bi naš poseg službo obrnil v drugo smer, čeprav mislim, da te možnosti ni več.«). SDV naj bi povsem opustila področje notranje politike. Njegov začetni načrt ukrepov glede SDV je zadel ob zid, da je varnostna zakonodaja temeljila na zvezni zakonodaji, zato se mu je kot začasna rešitev kazala le, da brez spremembe zakonov doseže odločujočo vlogo sodišča pri uporabi posebnih metod in

34 *Danas*, IX, 23. sječnja 1990, 414, str. 25, Zorica Nikolić, Javni udar na tajnu službu : zasad samo opozicija traži ukidanje SDS kao političke agenture. Avtorica predvideva, da je motivacija za zahtevo bolj kot misel na demokracijo, maščevanje strankarskih veljakov za tisto, kar jim je služba storila.

35 Balažic, *Slovenska demokratična revolucija*, str. 305-307.

36 *Prav tam*, str. 306. Število 1000 pripadnikov UDV je navedel tudi republiški sekretar Bavčar. *Prim. Mladina*, 1. 6. 1990, št. 21.

37 *Mladina*, 1. 6. 1990, št. 21, str. 20-22, Milan Lesjak, Igor Bavčar: RSNZ ni moje privatno podjetje! : Mladinin intervju; Čepič et al, *Prikrita modra mreža*, str. 78-79. Bavčar je posebej poudaril: »Ne smem si dovoliti in ne bom si dovolil, da bi kdo mojo izvolitev razlagal kot da si želim na tej funkciji poravnati stare račune.«

38 Jović, *Poslednji dani SFRJ : izvodi iz dnevnika*, str. 139-144.

39 Brejc, *Vmesni čas*, str. 10.

sredstev. Pač pa je več odločnosti pokazal pri nameravani reorganizaciji, tako notranji organiziranosti (»izredno ekstenzivno«) kot njeni izločitvi iz sestava RSNZ. Politični nadzor izločene SDV naj bi prevzel parlament skupaj z resorji za notranje zadeve, obrambo in mednarodno sodelovanje.⁴⁰ V začetnem obdobju negotovosti so se tako zadeve v zvezi s SDV urejale samodejno kompromisno; del zaposlenih je nekonfliktno odšel, preostali pa so ohranili vodjo Štefana Tepeša (izmed dotedanjih vodilnih v službi, postavljen tik pred volitvami) in postopoma nove naloge.

Do prvega vala sprememb je prišlo konec junija 1990. Novi sekretar za notranje zadeve je službi poskusil odmeriti nov, manj privilegiran položaj, odvzeti policijska pooblastila in pooblastila za nošenje orožja. 27. junija 1990 je pisal pismo v.d. vodji službe, v katerem je zahteval, da izda do 2. julija 1990 vsem delavcem SDV, razen IV. oddelku, odločbe o odvzemu posebnih pooblastil in službenega orožja, popiše njihova sredstva in jih uvrsti v rezervni sestav milice. Po več dneh alarmiranja znotraj službe in državnega vrha, celo jugoslovanskega sekretarja za notranje zadeve, je Tepeš najprej najavil odstop in nato odstopil.⁴¹ Brejc je ocenil, da je celotna afera vplivala na še večjo pasivizacijo službe, pooblastila in orožje pa so njeni člani obdržali.⁴² Takrat so tudi prvič poskušali redefinirati načrt dela in samo organiziranost službe; na kolegiju je sekretar za notranje zadeve zahteval osredotočenje na analitiko, ki naj napoveduje dogajanje, ne pa le poroča o njem. Konec julija 1990 je SDV pripravila prvo tovrstno gradivo, v katerem je ocenjevala varnostne posledice odcepitve z možnimi viri destabilizacije.⁴³

V tej krizi vodenja SDV in s tem obvladovanja pomembnega sektorja obveščevalnega in protiobveščevalnega dela je jeseni 1990 sekretarju Bavčarju le uspelo pridobiti zanesljivega (in sprejemljivega) vodjo službe – dr. Miho Brejca, univerzitetnega učitelja in varnostnega oficirja v zaščitni brigadi TO.⁴⁴ Pod Brejčevim vodstvom je služba postopno sledila novi klimi in novim smernicam; po Brejčevi oceni v približno pol leta.⁴⁵ Seveda si v vladnih strukturah niso delali utvar o njeni polni zanesljivosti, njeno delovanje so omejili na nepolitično ozadje in ji s tem dali možnost, da se je usmerila na nacionalno sprejemljiv cilj – na ogrožanje slovenske republike iz preostale Jugoslavije, predvsem dejavnosti vojske.⁴⁶ In ob

40 *Mladina*, 1. 6. 1990, št. 21, str. 21, 22, Milan Lesjak, Igor Bavčar: RSNZ ni moje privatno podjetje! : Mladinin intervju. Izločanje SDV iz notranjega ministra naj bi imelo, s perspektive predsednika predsedstva SFRJ, predvsem namen, da se tako pretrga povezava z zveznim sekretariatom za notranje zadeve oz. zvezno SDV. Prim. Balažic, *Slovenski plebiscit*, str. 152.

41 Brejc, *Vmesni čas*, str. 36; Jovič, *Poslednji dani SFRJ*, str. 159-161.

42 Brejc, *Vmesni čas*, str. 36-38, 19. Vršilec dolžnosti načelnika SDV je bil v vmesnem času Danilo Zorn.

43 *Prav tam*, str. 48.

44 Brejc, *Vmesni čas*, str. 8-18. Njegova pomočnika sta postala Janez Piber, šef analitike v SDV in Roman Jeglič, do tedaj šef kriminalistične službe v Ljubljani.

45 Brejc, *Vmesni čas*, str. 41. Brejc je službo prevzel 1. novembra 1990.

46 Brejc, *Vmesni čas*, str. 50-52. Hkrati se je razvila dilema o uporabi posebnih sredstev in metod; kot

tem naj bi hkrati ostali tudi v stiku in sodelovanju z ostalimi jugoslovanskimi obveščevalnimi strukturami, vsaj v tistih zadevah, ki so obema stranema koristile.⁴⁷ Priprava sprememb zakona o notranjih zadevah je zadevala tudi odpravo najbolj neprimernih nalog, podedovanih iz socialističnega obdobja, tudi omejitev uporabe posebnih metod dela tajnih služb; predvsem tistih, ki so najbolj grobo zadevale v človekove pravice, vendar je priprava zamujala.⁴⁸ Osnutek zakona je bil do službe restriktiven. Hkrati naj bi na nove omejene metode prešli že pred veljavnostjo zakona, takoj ob njegovi predložitvi v skupščini – tudi na račun dotedanje učinkovitosti oziroma rezultatov.⁴⁹ Kot je javnosti zatrdil predsednik sveta za varstvo ustavne ureditve, je do konca leta 1990 število nadzorovanih oseb močno padlo od tistih 460, ki naj bi bile nadzorovane v letu 1988, predsedstvo oz. svet za ustavno ureditev pa naj bi bila redno obveščena o osebah, nad katerimi so bile uporabljane »posebne metode in sredstva«, šlo naj bi za osebe, ki bi lahko sodelovale v nasilnem rušenju ustavne ureditve in sodelavce tujih tajnih služb.⁵⁰

Toda hkrati je slovenska nova oblast varnostno-obveščevalno strukturo dopolnila z zametkom nove službe, Varnostnim organom RSLO. Njen ustanovitelj, prvi šef in glavni vojaški obveščevalec je, neposredno podrejen sekretarju za ljudsko obrambo, postal poročnik Andrej Lovšin.⁵¹ S precej običajno prakso razvitja dveh (specializiranih) služb je nova vlada dodatno zmanjšala možnost, da bi SDV v takih razmerah manipulirala s ključnimi podatki.

Kakršnakoli rešitev oblasti pa ni odpravila po eni strani razumljive in nujne javne diskusije o družbeno in politično temnih platih preteklosti, diskusij o totalitarizmu si ni bilo mogoče predstavljati brez javne diskusije o (nečedni) vlogi Udbe, kot so jo skoraj dosledno imenovali v javnosti: o sodelovanju SDV in romunske Securitate,⁵² osrednje mesto pa je pred poletjem dobilo vprašanje zaprtega območja Kočevske Reke, ki ga je Izvršni svet začel proučevati 4. junija

je vidno, v to smer, da je mogoče proti določenim ciljem uporabiti tudi metode, ki jih sicer ne bi uporabili proti slovenskim državljanom. Prav tam, str. 53-54.

47 Brejc, *Vmesni čas*, str. 56-58.

48 Priprave za izdelavo novega zakona so se začele poleti 1990 v RSNZ, javne razprave pa jeseni istega leta. Osrednje vprašanje zakona je bila opredelitev razmerja med človekovimi pravicami in učinkovitostjo službe v nacionalno korist. Zakon je bil po dolgotrajni razpravi v parlamentu sprejet aprila 1991. Zakon je prinesel tudi preimenovanje Službe državne varnosti v Varnostnoinformativno službo (VIS). Prim. *Mladina*, 15. 1. 1991, št. 3, str. 14-15, Ali H. Žerdin: Policaj pod nadzorom; Delo, 32, 19. 5. 1990, št. 115, str. 26, Boštjan Horvat: Nov zakon o nacionalni varnosti! : varstvo osebnih podatkov in služba državne varnosti.

49 Brejc, *Vmesni čas*, str. 53, 71-73.

50 *Mladina*, 13. 1. 1991, št. 3, str. 14-15, Nadzorovani, kontrolirani, svobodni?.

51 Lovšin, *Skrita vojna*, str. 22-28. Lovšin je bil uradno pomočnik republiškega sekretarja za varnost, službo je prevzel 21. junija, pri čemer je ostal zaposlen na RSNZ. Zadolžen je bil za sektor varnosti (09), pri katerem bi moral sodelovati s KOS-om 14. korpusa. Dotedanje častnike nameščene v sektorju za varnostne zadeve so izprli. Prim. Švajncer, *Pomlad*, str. 41-42.

52 *Mladina*, 16. 3. 1990, št. 11, str. 22-23, Ali Žerdin: Udba pod lupo : dobili smo prvo poročilo kaj služba državnosti sploh je in s čim se ukvarja.

1990, sekretariat za notranje zadeve pa ga je še isti mesec odprl vsaj za novinarje in nato za vso javnost.⁵³ Diskusija o politični represiji v socializmu sicer ni imela neposrednih varnostnih implikacij, pač pa jih je gotovo imela zamisel narodne sprave, ki je varnostno predvsem pomenila poskus zmanjšanja notranje napetosti v družbi.⁵⁴ In pri bolj sprejemljivi javni podobi posodobljene obveščevalne organizacije je več poskušal storiti njen novi vodja dr. Brejc, tudi s svojim nastopanjem v javnosti.⁵⁵

Konec tega obdobja zaznamuje snovanje novega, demokratičnim standardom primerne zakona o notranjih zadevah, ki je prišel v skupščinske klopi konec leta 1990. Zakon je predvideval, da bo državna varnost kot pojem odpravljena, da pa bodo naloge varovanja ustavne ureditve opravljali tako Varnostno-informativna služba, izločena iz ministrstva za notranje zadeve s točnimi pooblastili, ostale naloge pa naj bi opravljali organi za notranje zadeve.

OD (NE)VARNOSTI DO OBRAMBE PRED NEVARNOSTJO

Z odvzemom velikega dela orožja je ostala TO oslABLJENA, deloma razcepljena, saj so njeni pripadniki doživeli tudi moralno krizo; pokazala se je njena objektivna slabost v razpetosti pristojnosti med republiko in JLA, razcep lojalnosti poveljnikov in moštva republik in vojaškim strukturam, ki so jim bile podrejene strokovno. To je bila tudi spodbuda za republiške organe, da so začeli razmišljati o nujnih reformah obrambnega sistema, saj brez varnostne zaščite Slovenija v takih razmerah ni mogla biti. Še posebej, ker je prosrbski del federalne oblasti na deklaracijo o suverenosti reagiral z vrsto ukrepov in predlogov predsedstvu SFRJ in ZISu, ki naj bi skupaj blokiral slovenske ukrepe.⁵⁶

Opozoril na nadaljnje nemoteno delovanje zlasti vojaške protiobveščevalne službe (KOS) ni bilo malo; postavlja pa se vprašanje njihove vloge v konstituiranju

53 *Demokracija II*, 12. 6. 1990, 22, str. 2, Ivo Žajdela: Kočevska Reka je še naprej hermetično zaprta; *Mladina*, 13. 6. 1990, 23, str. 4-5, Melita Zajc: Skrivnosti Kočevske Reke; *Demokracija II*, 20. 6. 1990, 23, str. 7-10, Ivo Žajdela: Podzemlje Kočevske Reke / Kočevska Reka satanovo gnezdo. Popolnoma pa je ostalo spregledano, da je bila hkrati drugi del zaprtega območja, Gotenica, spremenjen v enega od centrov oblikovanja nove skrivne obrambne organizacije. Prim. *Mladina*, 15. 1. 1991, št. 3, str. 8, Vlada pred stečajem.

54 *Neodvisni dnevnik*, 38, 9. 7. 1990, št. 184, Milan Kučan: Zlo naj se ne ponovi nikoli več! : pravi kraj za spravo, ki jo kot narod, zazrt v prihodnost potrebujemo : tega dejanja ni mogoče ponoviti; *Zbornik izjav političnih organizacij v letu 1990 o narodni spravi*; prim. Slabe, Slovenska narodna sprava v ogledalu časopisja (1984-1997), str. 431-446.

55 Brejc, *Vmesni čas*, str. 55; *Demokracija II*, 45, 20. 11. 1990, str. 7, UDBA je mrtva; novi šef slovenske tajne policije posebej za *Demokracijo*.

56 *Zbornik dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti Jugoslavije 1990-1991 godine*, prilog 11, Informacija o razradi mera za ostvarenje deklaracije o suverenosti države Republike Slovenije, 16. 16. 7. 1990; prilog 12, informacija o nezakonitim stavovima i merama donetim u poslednje vreme od strane organa Republike Slovenije, 23. 7. 1990.

oblasti. Izpostaviti zahtevo po nadzoru delovanja služb tako, da bi spet odprli proučevanje vloge obveščevalnih služb v letu 1988, ko so aretirale četverico, je bilo seveda politično primerno, za nekatere politično potrebno, vendar ni ničesar govorilo o nadzoru in morebitni blokadi delovanja teh služb tedaj, poleti 1990.⁵⁷ Prav tedaj, konec julija 1990 je predsednik predsedstva SFRJ pred generalskim vrhom povedal, da je ozemeljska celovitost države temeljna vrednota, ki jo bodo varovali z vsemi sredstvi, da torej slovenske deklaracije o suverenosti ne priznava.⁵⁸

Odgovor na slovenski strani je bil političen in varnostni – političen v smislu bolj ali manj jasnega sporočanja, da bodo proces osamosvojitve v trenutku intervencije silovito pospešili in hkrati varnost – vzpostavitev vzporednega nadomestka imobiliziranim vojaškim silam. Problem varnosti je dobil s tem dimenzijo obrambe slovenske države.

Konkreten odgovor slovenske strani na odvzem orožja TO, »provokacijo«, a tudi resno oslabitev obrambnih zmožnosti Slovenije, je bil v skladu z varnostno vojaško paradigmo – vzpostaviti nadomestni sistem, ki bo zagotovil možnost odpora, upora proti agresiji, kot so možno intervencijo JLA začeli označevati.

Radikaliziranost slovenskega prebivalstva se je najbolje pokazala ob odvzemu orožja Teritorialne obrambe. Namenoma ali ne, je ukrep časovno sovpadel s konstituiranjem in prisego članov izvršnega sveta. Takšnemu ukrepu so se s protesti, javnimi in nejavnimi, pritiski na organe, da naj ukrepajo, zoperstavili nekateri pripadniki in tudi poveljniki TO in tudi posamezniki iz civilnih struktur.⁵⁹ Iz zoperstavljanja in protestov je pri bolj radikalnih zrasla pripravljenost na odpor, na delovanje izven strogo legalnih okvirov.

Prve so bile improvizirane skupine, ki so na več mestih (Novo mesto, Kočevje, Ljubljana) nastale spontano, z njihovim povezovanjem in vključitvijo dela policijskih sil, Zaščitne enote milice, se je nadaljevalo v organizirano obliko. V naslednji fazi sta glavna organizatorja, Anton Krkovič in Vinko Beznik, dobila pooblastila za organizacijo, ki bi zajela vse slovensko ozemlje in zagotovila tako lokalno delovanje kot reakcijo na celotnem ozemlju. Organizacija 2-1-13-62 je poleti 1990 zajela najprej območne enote in nato občinska okolja. Ob jasnem zavedanju, da je nastajajočo obrambno organizacijo treba obvladovati in legalizirati, je prišlo avgusta do tvorne uporabe Narodne zaščite, že obstoječe organizacije v sklopu splošnega ljudskega odpora, ki je bila do tedaj v ozadju. Obstoječo organizacijo so opredelili za manevrsko strukturo Narodne zaščite. Organizacijski razvoj, ki je trajal tri mesece in je bil končan tik pred jesenskimi pričakovanimi zaostritvami, je vzpostavil obrambne sile Slovenije v polnem

57 *Demokracija* II, 29, 31. 7. 1990, Bojan Korsika, Vohuni, agentje, vojaki.

58 *Demokracija*, II, 29, 31. 7. 1990, V. Blažič, Državotvorna past.

59 Stušek, Koselj, Zvonar, Problemi oddaje orožja teritorialne obrambe in posledice za njeno oborožitev od maja do oktobra 1990, str. 107-115.

smislu besede; ob vseh, ki so kot načelniki Narodne zaščite bili zadolženi za to, da pritegnejo okoli 21.000 od 75.000 pripadnikov TO, je bil pritegnjen v organizacijo celoten redni in rezervni sestav milice (Posebne enote milice in Vojne enote milice, organizator Jože Kolenc), nekaj manj kot 10.000 miličnikov.⁶⁰ Manevrska struktura Narodne zaščite je postala v septembru 1990 organizacijsko trdna in potencialno množična, še vedno ilegalna organizacija, ki je združila v duhu koncepta SLO in DS vojaške in policijske sile. V avgustu 1990 je bilo z obstojem organizacije seznanjeno tudi predsedstvo republike. Vsaj širši vrh sodelujočih je zavestno pristajal na delovanje na robu zakona, čeprav je bil za organizacijsko obliko izkoriščen sistem splošnega ljudskega odpora; predvideno moštvo za svojo sekundarno vključenost povečini ni vedelo. Izdelani so bili prvi samo slovenski obrambni načrti, ki so jasno opredelili JLA kot nasprotnika.⁶¹

Njeni člani so organizirali odporna jedra za primer intervencije JLA v Sloveniji, premeščali in zbirali so orožje in ga shranjevali na varnih krajih, pogosto v zasebnih hišah. Iz posameznih občin, kjer je orožje TO ostalo, so ga skrivoma – povečini ponoči, saj so bili čez dan na delovnih mestih - premeščali do tistih območij, kjer ga ni bilo, tako da so vsa jedra imela vsaj nekaj orožja. Izpeljana je bila popolna organizacijska struktura s pokrajinskimi in občinskimi poveljniki. Izdelali so obrambne načrte za posamezna vojaško-policijska upravna območja (uprave notranjih zadev in pokrajinski štabi TO). MSNZ je predstavljala v tistem času edino stvarno obrambno silo Slovenije, saj je bila TO paralizirana tako zaradi vodstva, ki se je podrejalo JLA (sestavljali so ga aktivni častniki JLA), kot zaradi odvzema orožja.⁶²

MSNZ je bila impozantnih dimenzij, res pa je, da je sila 30.000 oboroženih mož bila le na papirju in je gotovo obstajal dvom, kako bi dejansko deloval. Toda na drugi strani je organizacija podpirala samozavest političnemu vrhu, ki se je že poglobljal v vprašanje osamosvojitve; demokratična sprememba je bila tako rekoč dosežena, težišče se je vedno bolj prenašalo na oblikovanje neodvisne države in vedno bolj sta slovenska oblast in opozicija delovala kot telo 'nacionalne rešitve', se pravi s pristajanjem enih in drugih na nacionalne cilje kot skupne. Varnostno ogrožanje pa je bilo vedno bolj tudi razumljeno kot nevarnost intervencije, vojaškega posega proti Sloveniji.

Demos, ki je od srede maja 1990 imel vlado, je imel v predvolilnem programu ustanovitev samostojne republiške vojske. Vendar je realizacija tega v okoliščinah

60 Čepič et al, *Prikrita modra mreža*, str. 68-69, 126, 134-223; Svete, Vzpostavitev slovenskih obrambnih sil in njihovega vojaškega dela v letu 1990, str. 19-31; Janša, Okoliščine nastanka in delovanja Manevrske strukture narodne zaščite, str. 32-43; Gašparič, Vloga organov za notranje zadeve v oblikovanju obrambnih sil Republike Slovenije, str. 81-91; Čuček, *Prikrita modra mreža*, str. 92-102.

61 Čepič et al, *Prikrita modra mreža*, str. 126, 134-223; Mikulič, *Uporniki z razlogom*, str. 34-61.

62 Janša, *Premiki*, str. 48; Čepič et al, *Prikrita modra mreža*, str. 88.

mrzlične dejavnosti na vseh področjih, pa tudi stalnih napetosti z federalnimi organi in institucijami terjala več mesecev. Nekateri so videli začetek nove vojske že v MSNZ, neuradno so jo nekateri poimenovali Vojska Republike Slovenije (VRS), vendar uradno tega imena nikoli ni dobila. 13. julija je Svet za ljudsko obrambo Predsedstva Republike Slovenije sprejel izhodišča za zakonske spremembe na področju obrambe in zaščite.⁶³ Skupščina RS je sprejela osnutek teh sprememb, ki so bile podane v obliki ustavnih amandmajev, na zasedanju 30. in 31. julija 1990.⁶⁴ 6. septembra je Izvršni svet tudi ukinil financiranje Republiškega štaba TO dokler se odvzeto orožje TO ne vrne v prvotna skladišča.⁶⁵ Končno obliko je slovenska delna odcepitev od skupnega jugoslovanskega obrambnega sistema dobila na jesenskem skupnem zasedanju vseh zborov skupščine konec septembra 1990; z vpenjanjem TO v osnovo slovenskih obrambnih sil so naredili tisto, kar spomladi 1990 ni bilo mogoče, hkrati pa tudi konec iskanjem, kako in iz česa ustvariti slovensko državno vojsko. Ustavno dopolnilo 97 – sprejeto 28. septembra 1990 s takojšnjo veljavo - je uredilo razmerja med sekretariatom za ljudsko obrambo in RŠTO (TO je podredil sekretariatu za ljudsko obrambo), nadomestilo poveljniški vrh TO z zanesljivim, čeprav po formalno-strokovni plati (činih) še niso sodili na taka mesta, in pripravil izhodišče za naslednjo stopnico, služenje slovenskih nabornikov v TO.⁶⁶

Osnutek zakona o obrambi in zaščiti je sekretar za ljudsko obrambo Janez Janša poslal v skupščino okoli 10. novembra 1990.⁶⁷ Zakon je izhajal iz klasične podmene, da je obramba dolžnost države in je s tem ukinjal koncept splošne ljudske obrambe, torej podružbljene obrambe, v kateri mora sodelovati vsak državljan. Predlog je 5. decembra obravnavalo tudi predsedstvo RS in se zavzelo za njegovo preureditev tako, da bi zakonske rešitve »omogočile delovanje obrambnega sistema v prehodnem obdobju do sprejema nove zakonodaje na podlagi nove Ustave republike Slovenije«. ⁶⁸ Predlog zakona je torej predsedstvo zavrnilo, kar je povzročilo novo zamudo pri oblikovanju novega obrambnega sistema.

63 Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*, II, dok. 86, str. 319, zapisnik 22. seje predsedstva RS 5. 12. 1990. Balažič, *Slovenski plebiscit*, str. 157, tudi navaja, da je 17. julija predsedstvo RS s sklepom prevzelo vodenje TO v mirnem času v svoje roke, vendar ne navaja vira.

64 *Zbornik dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti Jugoslavije 1990-1991 godine*, prilog 13, Informacija o nezakonitim merama organa Republike Slovenije u oblasti narodne odbrane, 6. 8. 1990.

65 Prav tam, prilog 15, Informacija o prekidu financiranja Republiškega štaba teritorialne odbrane SR Slovenije, navodnom premeštanju teškog naoružanja JNA i vežbama u TO Slovenije, 20. 9. 1990.

66 *Uradni list RS* 35/90, 1790, Odlok o razglasitvi ustavnih amandmajev k ustavi Republike Slovenije, 28. 9. 1990; Amandma XCVI, 27. 9. 1990; Amandma XCVII, 27. 9. 1990; Amandma XCVIII, 27. 9. 1990; 1791, Ustavni zakon za izvedbo ustavnih amandmajev XCVI in XCVII, 28. 9. 1990. Slednji je določal obveznost, da se v treh mesecih sprejme zakon o izvrševanju služenja vojaškega roka.

67 *Mladina* 13. 11. 1990, 40, str. 12, Parlamentarna kronika.

68 Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*, II, dok. 86, zapisnik 22. seje predsedstva RS 5. 12. 1990, str. 320.

Kakor je proces potekal zapleteno in v kaskadah na političnem področju, je potekal tudi na varnostno-obrambnem. Vojaški vrh se z vzpostavitvijo slovenskega obrambnega sistema, ki je bil le še pogojno vključen v jugoslovanskega (za primer vojne stanja) ni sprijaznila. Zvezni sekretariat je Predsedstvu SFRJ predlagal, da poveljstvo nad TO Slovenije prevzame poveljstvo 5. vojaškega območja v Zagrebu.⁶⁹ Takoj po slovenskem poskusu prevzeti tudi simbolno mesto poveljevanja, RŠTO, je 8. oktobra 1990 z vojaško policijo zavarovala sedež RŠTO v središču Ljubljane. Zaostritev, ki je odmevala v javnosti prav zaradi zasedbe prostorov štaba, je kljub temu vzpostavila stanje, ko je bila dvojnost obrambnega sistema tudi prostorsko jasno vidna; na eni strani štab Ljubljanskega korpusa JLA in RŠTO v mestu, na drugi novi RŠTO v Tacnu, na obrobju Ljubljane.⁷⁰

Po zaostritvi, ko je JLA ohranjala svoj štab TO ob tistem, ki ga je vodil sekretariat za ljudsko obrambo, se je spopad prenesel v politične institucije in varnostne službe; KOS na eni strani in nastajajoči slovenski obveščevalni organizaciji (Organ varnosti RŠTO in VIS) na drugi strani. Dotedanjo Varnostno službo TO so po izločitvi vodilnih častnikov takoj podredili organu za varnost v sekretariatu za ljudsko obrambo. Hkrati so njeno delovanje prilagodili v toliko, da so jih zavezali opustiti vse metode delovanja, ki so bile dopuščene po pravilnikih vojaške obveščevalne službe in KOSA, delovala je lahko le po pooblastilih, ki so jih imeli organi za notranje zadeve in to zgolj v Teritorialni obrambi. Sekretar Janša je hkrati bil javno pripravljen, da skupščina parlamentarni nadzor nad varnostnimi in obveščevalnimi službami raztegne tudi na varnostno službo TO.⁷¹

OBLIKOVANJE NACIONALNEGA VARNOSTNEGA SISTEMA

V začetku oktobra 1990 je predsedstvo skupaj s sekretariatom za ljudsko obrambo izvedlo prvo veliko preureditev sil za varnostno zagotovitev procesa osamosvajanja. Teritorialna obramba je postala vojska slovenske države. Za njeno strokovno vodenje je dobil pristojnost sekretariat za ljudsko obrambo, vrhovni

69 Zbornik dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti Jugoslavije 1990-1991 godine, prilog 17, Informacija o ustavnim promenama u Republici Sloveniji od značaja za narodnu odbranu i odnose u federaciji, 29. 9. 1990, Predsedstvo je to storilo 2. oktobra 1990, dva dni pozneje pa zvezni sekretariat za ljudsko obrambo operacionaliziral. Glej prav tam, prilog 19; odlika, 2. 10. 1990. Poveljnik 5. vojaškega območja je prevzem poskušal izvesti 21. novembra, vendar ga je predsedstvo RS 23. novembra popolnoma zavrnilo, z argumentacijo, da bi s tem bila kršena Republikli Sloveniji ustavna pravica do urejanja obrambe v Teritorialni obrambi. Prav tam, prilog 24, pismo predsedstva RS predsedstvu SFRJ 26. 11. 1990; prilog 29, Mišljenje o predlozima sadržanim u pismu Predsedništva Republike Slovenije, 13. 12. 1990.

70 Janša, *Premiki*, str. 77.

71 *Mladina*, 6. 11. 1990, 39, str. 14-15, Ali H. Žerdin / Janez Janša: Nismo prisluškovali.

poveljnik je postalo predsedstvo republike, ki je imelo tudi poseben Svet za ljudsko obrambo, ki mu je po zakonu predsedoval predsednik predsedstva.

Ob odstavitvi poveljnika RŠTO in imenovanju Janeza Slaparja za novega v.d. poveljnika RŠ TO Slovenije, je nekaj dni, 4. oktobra, nato imenoval tudi nove pokrajinske poveljnike TO, nato pa tudi na ravni občinskih štabov. Iz vrst voditeljev ukinjene MSNZ so izšli številni novi poveljniki in člani štabov na pokrajinski in občinski ravni. Z preureditvijo Teritorialne obrambe je Slovenija izoblikovala strateško odločitev, da bo za prehodno obdobje do nadaljnjega oblikovala vojaško silo v njenem okvirju. Ta okvir je bil pomemben zlasti zaradi legalnosti take formacije v jugoslovanskem državnem in pravnem sistemu. Slovenija se je lahko sklicevala na sistemskost TO v zaostritvah, ko je jugoslovanski državni vrh in še posebej vojaški vrh začel svariti pred »paravojaškimi organizacijami« in terjati njihovo razorožitev in ukinitvev.

Posebno mesto je v novem obrambnem sistemu dobila 30. razvojna skupina TO na Kočevskem (do tedaj je bila namenjena zaščiti in nastanitvi republiškega političnega vodstva v primeru vojne), ki jo je od oktobra 1990 uril prejšnji vodja MSNZ Anton Krkovič. Njeni pripadniki so postali poklicni vojaki. Z njenim prvim postrojem (javno predstavitvijo) v Kočevski Reki 17. decembra 1990 je nastopila tudi faza, ko je republiška oblast to enoto izpostavila kot elitno enoto TO. Predsednik vlade se je slikovito izrazil, da mu je tedaj prvič »zadišalo po slovenski vojski«. ⁷²

Projekt poskusnega služenja nabornikov slovenskih državljanov v TO so začeli pripravljati že oktobra 1990. Nerešenih je bilo še veliko vprašanj, ki so določala organizacijo služenja, predvsem pa se je zavlekla izdelava zakonskega okvirja. Jeseni 1990 so v JLA še vedno služili vsi vpoklicani državljani R Slovenije, ki niso uveljavili zdaj dopuščenega ugovora vesti, resda dobršen del že znotraj 5. vojaškega območja. Zvezni izvršni svet je na pritisk vojske odgovoril s spremembo zakona, po katerem je zvezni sekretariat za ljudsko obrambo neposredno prevzel naborna opravila, ki so jih tedaj opravljali občinski oddelki za ljudsko obrambo. ⁷³ Slovenski organi so odrekli izročitev nabornih evidenc in so jih posebej zavarovali, običajno na postajah milice. Ob boju za služenje vojaškega roka na območju republike ali vsaj 5. vojaškega območja, je to bil nov zasuk, ki je napovedoval že novo zaostritev, ko je marca 1991 skupščina sprejela spremembe ustavnega zakona, s katerim je uvedla moratorij na služenje vojaškega roka v JLA za vse državljane Slovenije, razen tistih, ki bi se za služenje prostovoljno odločili. ⁷⁴

72 Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, str. 220-221.

73 *Zbornik dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti Jugoslavije 1990-1991 godine*, prilog 20, Odluka o izvršavanju određenih poslova vojne obaveze na teritoriji Socialističke republike Slovenije, 6. 11. 1990. Zvezni izvršni svet si je pridržal zavoro, namreč določbo, da sklep začne veljati šele na dan, ko bo objavljen v Uradnem listu.

74 Prim. Repe, *Jutri je nov dan*, str. 244-245; Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, str. 424-434.

Ko je slovensko vojaško vodstvo je začelo pripravljati projekt lastnega obrambnega sistema, se je soočilo z notranjo politično dilemo, saj med političnimi strankami ni bilo enotnega mnenja o varnostnih in zlasti obrambnih vprašanjih. Predvsem del opozicije, ZSMS-Liberalna stranka in Stranka demokratične prenovе ter Zeleni Slovenije, ki so sicer bili članica Demosa, so poudarjale, da se je vojski treba zoperstaviti s konceptom miru, tudi razorožitve in da Slovenija ne sme ponavljati jugoslovanskega položaja z velikim vplivom vojske.⁷⁵ Načrti nove obrambne politike, ki so temeljili na oblikovanju vojske slovenske države so se prekrizali z že dalj časa živim antimilitarističnim opredeljevanjem, ki je bila izvorno usmerjeno proti JLA in je seveda tedaj povsem ustrezalo tudi tistim v slovenskih strukturah, ki so se zavzemali za lasten obrambni sistem.⁷⁶ Med slovenskimi političnimi silami se je namreč vzpostavila visoka stopnja soglasja, da je potrebno doseči ob političnih spremembah tudi departizacijo vojske in njeno apolitično mesto v družbeni strukturi, ob hkratnem zmanjšanju staleža vojaških formacij in izdatkov za obrambo. Vse to naj bi omogočala nova (olajšana) mednarodna varnostna situacija, ki je s koncem hladne vojne odprla nove možnosti.⁷⁷ Po hudih soočenjih z jugoslovanskim vojaškim kompleksom v diskusiji o »napadih na JLA« v letu 1988 in 1989, se je polemika z bližanjem volitev izlila v politični prostor. Že jeseni 1989 je Gibanje za kulturo miru in nenasilja, ki je predstavljalo institucionalno obliko mirovniškega družbenega gibanja, na kongresu ZSMS v Portorožu novembra predstavilo pobudo »Slovenija – demilitarizirana dežela«.⁷⁸ Pobuda je poudarjala konverzijo modela varnostne politike z vojaško obrambo v model globalne mirovne politike. Pobudniki so si postavili za cilj, da jo podprejo na vseh družbenih ravneh, zato so takoj poslali pobudo »Slovenija brez vojske« vsem političnim skupinam in strankam. 18. januarja 1990 so izvedli prvo javno razpravo, gostili švicarskega pobudnika demilitarizacije (Schweiz ohne Armee), oktobra 1990 so Zeleni Slovenije oblikovali mirovni dokument »Slovenija, oaza miru« in končno izdelali platformo Deklaracija za mir, ki so jo februarja 1991 v javnosti podpisali prvi podpisniki.⁷⁹

75 Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, str. 418-421.

76 Najbolj izrazit akter mirovne politike in antimilitarističnega naziranja Marko Hren je v začetku 1990 pogosto objavjal tovrstne članke v *Demokraciji*, ki je bila osrednje glasilo opozicije. Glej: *Demokracija* II, 1, 9. 1. 1990, M. Hren: Odpravljanje vojske; *Demokracija* II, 6, 13. 2. 1990, M. Hren: Globalna politika miru.

77 Prim. Bebler, Geopolitični in vojaškopolični položaj republike Slovenije, str. 110-115; isti, "JLA" pred izzivom politične demokracije, str. 983-997.

78 Hren, Za koga je pripravljena umreti država?, str. 165. Hren trdi, da je bila pobuda na eni strani podana kot podpora švicarskemu gibanju Schweiz ohne Armee, na drugi strani pa je poskušal z njo vplivati na Slovenijo po vzgledu te iste iniciative, ki je uspela pridobiti legitimacijo za referendum. Referendum je v Švici potekal konec leta 1989 in je dobil sicer manjšinsko, a visoko podporo 35,6 % volilcev.

79 Repe, *Jutri je nov dan*, str. 247-248; Bukinac, *Demilitarizacija*, str. 146-152.

V snovanju ustave nove države, ki je potekalo od poletja 1990, so uspeli v osnutek ustavnega besedila vnesti alternativo v člen o obrambi. Tako se je v začetku leta 1991 politična idila, temelječa na visoko pozitivnem glasovanju na plebiscitu za slovensko osamosvojitve, notranjepolitično ostrila ob vprašanju Slovenije brez vojske, vprašanju, ki je seglo tudi v državni vrh, saj so deklaracijo februarja 1991 podpisali tudi štirje člani predsedstva republike, podpredsednik izvršnega sveta in več poslancev.⁸⁰

Odpravljanje sistema totalne obrambe (SLO in DS) je hkrati zaslediti tudi v prizadevanjih armadnega vrha. Toda v nasprotju s slovenskim pogledom je temu hkrati šlo za popolnoma enoten obrambni sistem, v katerem bi odpravili vlogo političnih organov v obrambi in predvsem dvojnost obrambnih sil, torej samostojnost Teritorialne obrambe iz sedemdesetih let. Zvezni sekretar za ljudsko obrambo je pojasnil: »Teritorialna odbrana, takva kakva je stvorena krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, objektivno je velika podvala. (...) Time se nedvosmisleno potvrđuje, da je Teritorialna odbrana od samog početka izgrađivana ne kao izraz socialističkog samoupravljanja, već kao baza i okosnica republičkih armija. (...) Najveća opasnost po integritet i bezbednost zemlje nalazi se u intenzivnoj izgradnji čisto nacionalnih armija,« in sklenil: »Biće razoružane sve oružane formacije, uspostavljene izvan jedinstvenih i Ustavom SFRJ definisanih oružanih snaga.«⁸¹ To je bilo jasno sporočilo tudi slovenskemu vodstvu, ki je sicer v formalnem organizacijskem smislu sledilo legalistični poti, ki pa je TO že pretvorilo v zametek državne vojske Slovenije. Nova zaostritev je bila na vidiku tudi za širšo javnost.⁸²

Politični boj za varnost Slovenije se je potem nadaljeval v prve mesece leta 1991, ko se je nevarnost vojaškega posega v notranje razmere kazala kot vedno bolj verjetna – predvsem zaradi zaostrovanja na Hrvaškem, kjer že od hlovodske / balvanske revolucije avgusta 1990 več ni bilo miru.⁸³ Slovenske

80 Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, str. 423-433.

81 *Danas IX*, 4. prosinca 1990, 459, str. 12, Miroslav Lazanski / Veljko Kadrijević, Jugoslavija neće biti Libanon. Vodstvo JLA je intervju, ne glede na dogovore, dva dni pred objavo poslalo Tanjugu za prosto objavo, kar kaže, da je JLA na ta način hotela sporočiti poslani vseh jugoslovanski javnosti. Predsedstvo RS je navedbe generala Kadrijevića o Teritorialni obrambi kot »objektivni prevari« v pismu predsedstvu SFRJ 6. 12. 1990 izrecno zavrnilo in zatrnilo, da je TO Slovenije z ustavo predviden del oboroženih sil Jugoslavije. Prim. *Zbornik dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti Jugoslavije 1990-1991 godine*, prilog 27, pismo predsedstva RS predsedstvu SFRJ, 6. 12. 1990.

82 Le malo prej je upokojeni general in bivši sekretar za ljudsko obrambo Branko Mamula v predavanju na Kraljevem inštitutu za obrambne študije v Londonu povedal, da bo JLA, v kolikor bo potrebno nastopiti s silo, sposobna obvladovati situacijo znotraj državnih meja. Novinarji so poročilo o njegovem predavanju naslovlili z »Jugoslovanske oborožene sile pri pravljeni za intervencijo«. *Danas*, IX, 4. prosinca 1990, 459, str. 12, S. Letica: JEZA.

83 Prim. *Republika Hrvatska i domovinski rat 1990.-1995; Dokumenti; knjiga 1: Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojnih postrojbi na Republiku Hrvatsku (1990.-1991.)*.

obrambne sile so bile v tem obdobju izpostavljene posrednim pritiskom, ki so izvirali iz posredovanja JLA v razmere na Hrvaškem. Pri Plitvicah sta se obe sili tudi spopadli. Strah pred podobnim nastopom JLA v Sloveniji pa je narekoval strateško povezavo s Hrvaško. Prav ta nevarnost intervencije v Hrvaško je vodila v povezovanje obeh republik, snovanja skupnih obrambnih strategij in načrtov.⁸⁴

NEDOKONČAN ZAKLJUČEK LETA 1990

Plebiscit in še zlasti njegov rezultat je najavil, da poti nazaj v konfederalno državo s slovenske strani ne bo. In tudi če so v Beogradu ocenjevali, da Slovenija sama po sebi ne predstavlja tako ključnega dela jugoslovanske države, je bil najbrž mnogo pomembnejši premislek o izgubljeni finančni participaciji Slovenije v zveznem proračunu in drugih oblikah, še bolj pa o zgledu Hrvaški in drugim republikam. Zato tudi prizadevanja, da bi jo obdržali na rešitvah, ki so bile neugodne, da skratka, kot se je izrazil tedanji predsednik predsedstva SFRJ Jović, svoj odhod iz države plača. S plebiscitom se je jugoslovanskemu vojaškemu vodstvu, ki je v glavnem avtonomno oblikovalo svoj odnos do odcepitve Slovenije, postavilo vprašanje, ali, kje in kdaj prekiniti ta proces z uporabo sile. Zavedajoč se kompleksnosti krize v državi pa je iskalo rešitev, s katero bi uredilo vse poglobitve probleme naenkrat. Našlo jih je v preprečitvi možnosti za državljansko vojno z razorožitvijo vseh paravojaških skupin, med katere so bili več ali manj eksaktno uvrščene tudi hrvaške (in lahko tudi slovenske) obrambne sile.⁸⁵ Razorožitev vseh paravojaških skupin do 20. januarja 1991, ki jo je ukazalo predsedstvo SFRJ 9. januarja je bila le pobožna želja, od katere v nobeni od republik ni doseglo ničesar oprijemljivega.⁸⁶ Toda napetost, ki jo je zahteva povzročila, je bila, ob sočasni vojni v Zalivu in sovjetski intervenciji v Litvi, velika. Tako velika, da so tedaj obrambni in notranji ministri Slovenije in Hrvaške 20. januarja na hitro sklenili neformalen pakt za obrambo pred mogočo intervencijo JLA. Pogovori o prihodnosti Jugoslavije, ki so začeli 22. januarja 1991, so bili pod pritiskom v javnosti predstavljenega gradiva o nezakonitem hrvaškem uvažanju orožja.⁸⁷ Vrhunec in hkrati konec takih namenov je pomenil poskus uvedbe izrednih razmer v vsej državi v dneh demonstracij srbske opozicije v Beogradu v marcu

84 Prim. Špegelj, Slovensko-hrvaške veze u vrijeme osamostaljivanja, str. 272; Guštin, Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslavenskom državom, str. 86-96.

85 Prim. *Mladina*, 22. 1. 1991, št. 4, str. 6. Ukaz je izdalo Predsedstvo SFRJ 9. 1. 1991 v omiljeni obliki, ker predlagano pooblastilo vojski, da lahko nasilno odvzame orožje paravojaškim skupinam v Sloveniji in na Hrvaškem, ni dobilo večinske podpore. *Od mira do rata : dokumenta Predsjedništva SFRJ*, str. 31.

86 Prim. *Od mira do rata : dokumenta Predsjedništva SFRJ*, str. 35-39, 59-99.

87 *Prav tam*, str. 34-35.

1991. Poskus vojaškega vrha 12. in 14. marca 1991, da bi predsedstvu SFRJ vsilil odločitev o posebnih pooblastilih vojske se ni posrečil; odstop Borisava Jovića in še dveh članov predsedstva pa je pomenil vrhunec ustavne in varnostne krize, katere razreševanje je prešlo v končno fazo, kjer varnost niti deklarativno ni bila več pomembna dobrina.⁸⁸ Nevarnosti državljanske vojne so se zavedali vsi, preprečiti so jo deklarativno želeli vsi, od Srbije do Slovenije, od vojske do Zveznega izvršnega sveta, toda uporabe oboroženega boja niso izključili. Varnostne razmere so se hitro poslabševale.

VIRI IN LITERATURA

Časopisni viri

Danas

Delo

Demokracija

Mladina

Narodna armija

Neodvisni dnevnik

Uradni list Republike Slovenije

Literatura

Ash, Timothy Garton. *The Polish revolution : Solidarity*. London : Penguin Book, 1999.

Balažic, Milan. *Slovenska demokratična revolucija 1986-1988 : civilna družba, nacionalni program in ljubljanski proces*. Ljubljana : Liberalna akademija, 2004.

Balažic, Milan. *Slovenski plebiscit*, Ljubljana : Študentska založba, 2010.

Balažic, Milan. *Samostojna Slovenija in iztek demokratične revolucije*. Ljubljana : Študentska založba, 2011.

Bebler, Anton. Geopolitični in vojaškopolični položaj republike Slovenije. *Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost : zbornik*. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1991.

88 *Prav tam*, str. 47-55.

Bebler, Anton. » JLA« pred izzivom politične demokracije. *Teorija in praksa*, 28, 1991, št. 8-9, str. 983-997.

Brejč, Miha. *Vmesni čas : varnostno informativna služba in nastajanje nove slovenske države 1990-1993*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1994.

Bučar, Bojko. Evropeizacija slovenske zunanje varnostne politike : (ne) prepričljivost interesa za vstop v NATO. *Evropeizacija slovenske politike : zbornik referatov : Politološki dnevi, Portorož 5. – 6. 6. 1998*. Ljubljana : Slovensko politološko društvo, 1998, str. 51-60.

Bukinac, Zorica. Demilitarizacija v javnih nastopih strank in njihovih predstavnikov v Sloveniji. *Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost : zbornik*. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1991, str. 146-152.

Bukovnik, Anton. *Sever*. Ljubljana : Zveza policijskih veteranskih društev Sever, 2002.

Čepič, Zdenko, Čuček, Filip, Gašparič, Jure, Guštin, Damijan, Repe, Božo, Svete, Uroš. *Prikrita modra mreža : organi za notranje zadeve Republike Slovenije v projektu MSNZ leta 1990*. Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino : Zveza policijskih veteranskih društev Sever, 2010.

Čuček, Filip. *Prikrita modra mreža. 20. obletnica manevrske strukture Narodne zaščite : zbornik prispevkov in razprav*. Ljubljana : Zveza policijskih veteranskih društev Sever, Zveza veteranov vojne za Slovenijo, Ministrstvo za notranje zadeve, Slovenska vojska, Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje, Inštitut za novejšo zgodovino, 2011, str. 92-102.

Gašparič, Jure. *Vloga organov za notranje zadeve v oblikovanju obrambnih sil Republike Slovenije. 20. obletnica manevrske strukture Narodne zaščite : zbornik prispevkov in razprav*. Ljubljana : Zveza policijskih veteranskih društev Sever, Zveza veteranov vojne za Slovenijo, Ministrstvo za notranje zadeve, Slovenska vojska, Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje, Inštitut za novejšo zgodovino, 2011, str. 81-91.

Geremek, Bronislaw. *La rupture : la Pologne du communisme à la démocratie*. Paris : Seuil, 1991.

Gieseke, Jens. *Der Mielke-Konzern : Die Geschichte der Stasi 1945-1990*. Stuttgart-München : Deutsche Verlags-Anstalt, 2001.

Guštin, Damijan. Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslavenskom državom (od nenačelne koalicije do raspada vojnog saveza 1989.-1991.) *Časopis za suvremenu povijest*, 40. 2008, št. 1, str. 85-106.

Hren, Marko. Za koga je pripravljena umreti država? *Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost : zbornik*. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1991.

Janša, Janez. Okoliščine nastanka in delovanja Manevrske strukture narodne zaščite. *20. obletnica manevrške strukture Narodne zaščite : zbornik prispevkov in razprav*. Ljubljana 2011, str. 32-43.

Janša, Janez. *Premiki : nastajanje in obramba slovenske držav*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1992.

Jović, Borisav. *Poslednji dani SFRJ : izvodi iz dnevnika*. Beograd : Politika, 1995.

Judt, Tony. *Povojna Evropa : 1945-2005*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2007.

Lovšin, Andrej. *Skrita vojna : spopad varnostno-obveščevalnih služb 1990-1991*. Ljubljana : Alpe avto, Mladinska knjiga, 2001.

Lusa, Stefano. *Razkroj oblasti : slovenski komunisti in demokratizacija države*. Ljubljana : Modrijan, 2012.

Mählert, Ulrich. *Kleine Geschichte der DDR*. München : C.H. Beck, 2007.

Marijan, Davor. *Slom Titove armije : Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987.-1992*. Zagreb : Hrvatski institut za povijest; Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008.

Markič, Boštjan. Jugoslovanska federacija – dileme in perspektive. (*Kon*) *federalizem, večinsko odločanje in konsenz : (zbornik referatov) / Politološki dnevi Ankaran '90*, Ankaran, 24., 25. in 26. maj 1990. Ljubljana : Slovensko politološko društvo, 1990.

Mikulič, Albin. *Uporniki z razlogom : Manevrska struktura narodne zaščite*. Ljubljana : Ministrstvo za obrambo RS, Slovenska vojska, Vojaški muzej, 2005.

Nikolić, Kosta, Petrović, Vladimir (ur.). *Od mira do rata : dokumenta Predsedništva SFRJ. Tom 1 : januar – mart 1991*. Beograd : Institut za suvremenu istoriju, Fond za humanitarno pravo, 2011.

Pesek, Rosvita. *Osamosvojitve Slovenije : »Ali naj Republika Slovenije postane samostojna in neodvisna država?«*. Ljubljana : Nova revija, 2007.

Potrč, Miran. Politične okoliščine in pravne podlage za prepoved »mitinga resnice« 1. 12. 1989 v Ljubljani. *Akcija Sever – 20 let kasneje : tematska številka. Varstvoslovje : revija za teorijo i prakso zagotavljanja varnosti*, 12, 2010, št. 1.

Repe, Božo. *Jutri je nov dan : Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana : Modrijan, 2002.

Repe, Božo. *Slovenci v osemdesetih letih*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2001.

Repe, Božo. *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (II. del: Slovenci in federacija)*. Viri 18. Ljubljana 2003.

Repe, Božo. Zgodovinske okoliščine, v katerih je bil preprečen »miting resnice« v Ljubljani. *Akcija Sever – 20 let kasneje : tematska številka. Varstvoslovje : revija za teorijo i prakso zagotavljanja varnosti*, 12, 2010, št. 1.

Republika Hrvatska i domovinski rat 1990.-1995; Dokumenti; knjiga 1: Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojnih postrojbi na Republiku Hrvatsku (1990.-1991.). Zagreb : Hrvatski memorialno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007.

Sebestyen, Victor. *Revolution 1989 : the Fall of the Soviet Empire.* London : Weidenfeld& Nicolson, 2009.

Slabe, Janja. Slovenska narodna sprava v ogledalu časopisja (1984-1997). *Prispevki za novejšo zgodovino*, 46, 2006, št. 1, str. 431-446.

Stušek, Janko S., Koselj, Janez, Zvonar, Ludvik. Problem oddaje orožja teritorialne obrambe in posledice za njeno oborožitev od maja do oktobra 1990. V: *20. obletnica manevrske strukture Narodne zaščite : zbornik prispevkov in razprav.* Ljubljana : Zveza policijskih veteranskih društev Sever, Zveza veteranov vojne za Slovenijo, Ministrstvo za notranje zadeve, Slovenska vojska, Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje, Inštitut za novejšo zgodovino, 2011, str. 103-121.

Svete, Uroš. Vzpostavitev slovenskih obrambnih sil in njihovega vojaškega dela v letu 1990 : manevrska struktura Narodne zaščite. *20. obletnica manevrske strukture Narodne zaščite : zbornik prispevkov in razprav.* Ljubljana : Zveza policijskih veteranskih društev Sever, Zveza veteranov vojne za Slovenijo, Ministrstvo za notranje zadeve, Slovenska vojska, Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje, Inštitut za novejšo zgodovino, 2011, str. 19-31.

Špegelj, Martin. Slovensko-hrvatske veze u vrijeme osamostaljanja. V: *Slovenska osamosvojitve 1991 : pričevanja in analize.* Ljubljana : Državni zbor Republike Slovenije, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002.

Švajncer, Janez J.. Pomlad : spomini na nastajanje nove slovenske vojske in vojno za Slovenijo 1991. Logatec : Vojni muzej, 2001.

Toš, Niko (ur.). *Vrednote v prehodu I : Slovensko javno mnenje 1990-1998.* Ljubljana : IDV - CJMMK, 1999.

Velezdaja Slovenije : razorožitev Teritorialne obrambe RS maja 1990 : zbornik dokumentov in pričevanj o materi vseh afer z orožjem (pa tudi o njihovih očetih). Ljubljana : Nova obzorja, 2011.

Zbornik dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti Jugoslavije 1990-1991 godine. Beograd : Vojnoizdavački zavod, 2002.

Zbornik izjav političnih organizacij v letu 1990 o narodni spravi. Maribor, 1990.

Žerdin, Ali. *Generali brez kape : čas Odbora za varstvo človekovih pravic.* Ljubljana : Krtina, 1997.

